

Мирончук Н.М. Система професійної підготовки вчителя у працях К.Д. Ушинського / Н.М. Мирончук // Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. – Житомир: ФОП Левковець, 2015. – 226 с.

*Мирончук Н.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Система професійної підготовки вчителя у працях К.Д. Ушинського

Серед когорти видатних непересічних вітчизняних педагогів ім'я К. Ушинського заслуговує на велику шану. Його ідеї, висловлені понад століття тому, глибоко і послідовно вписуються у сучасні моделі професійної педагогічної освіти.

Дослідниця Н. Андрійчук [1] виокремлює передумови, які вплинули на організаційні та змістові характеристики педагогічної освіти періоду ХІХ століття: соціально-політичні (скасування кріпосного права, створення земств), соціально-економічні (зростання потреби в працівниках з елементарним рівнем загальної освіти для промисловості й сільського господарства) й соціокультурні (поширення громадсько-педагогічного руху; розвиток науково-теоретичних засад професійної підготовки вчителя; розвиток мережі народних училищ по всій території України; земська підтримка освіти на регіональному рівні). Вона зазначає, що становлення української народної школи стало можливим завдяки видатним ученим-педагогам та організаторам педагогічної освіти – С. Васильченку, Б. Грінченку, М. Демкову, М. Драгоманову, О. Духновичу, М. Корфу, Т. Лубенцю, К. Ушинському, Г. Шерстюку та ін. Ці науковці-педагоги відстоювали необхідність спеціальної освіти для вчителя народної школи, значення його самоосвіти, важливість заохочення праці педагогів з боку держави та місцевих органів самоврядування.

Педагоги названого періоду виявляють зацікавленість у розробці наукових основ освіти вчителів народних шкіл, ставлять вимогу рідномовності як обов'язкової умови якісної професійної підготовки вчителя та рівня освіченості населення загалом; виявляють прагнення визначити основні вимоги до особистості та професійної кваліфікації вчителя народної школи, які б надавали характеристику змісту професійної освіти в учительських семінаріях.

Мета статті – проаналізувати педагогічні погляди К. Ушинського щодо системи підготовки народного вчителя та вимог до його особистості.

Думки видатного педагога з цього питання викладено у багатьох працях, зокрема: «Проекті учительської семінарії», «Педагогічній подорожі по Швейцарії», статтях «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Думка колезького радника К. Ушинського про проект

реорганізації Гатчинського інституту», в передмові до книги «Людина як предмет виховання» та ін. [2-4]. Пропонована система підготовки вчителя базувалася на усвідомленні високої ролі вчителя в житті суспільства, на великій вазі особистісного фактора у педагогічній діяльності.

Костянтин Дмитрович підкреслював, яке колосальне значення має особистий безпосередній вплив вихователя на дитину. «Тільки особистість може діяти на розвиток особистості, тільки характером можна формувати характер» [4, с. 123-124].

Відводячи учителеві відповідальну роль у суспільстві, К. Ушинський висував до нього дуже високі вимоги: учитель повинен бути не тільки викладачем, а й насамперед вихователем. «У вихованні, – писав К. Ушинський, – усе повинно ґрунтуватися на особистості вихователя... Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманим, не може замінити особистості в справі виховання» [4, с. 41].

К. Ушинський порівнював вихователя, який не знає мети своєї діяльності, з архітектором, котрий не знає, що він хоче будувати. Педагог вважав, що підготовка кадрів для школи є вирішальним фактором у поліпшенні справи навчання і виховання, він вимагав від учителя любові до своєї справи і дітей, готовності до розширення свого наукового і педагогічного кругозору.

У статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) К. Ушинський робить спробу підняти авторитет учителя, показати його величезну суспільну роль [2].

Слід зауважити, що у своїх роботах «Проект учительської семінарії», «Питання про народні школи» педагог піднімає актуальне питання підготовки вчителів для народних шкіл в учительських семінаріях. Учений вважає, що виховна й освітня діяльність добре організованої елементарної школи повинна ґрунтуватися більше на особистих, ніби сімейних, стосунках між вихователем і вихованцями. Тому Ушинський пропонував педагогам глибоко вивчати педагогічну теорію і на її основі вдосконалювати педагогічне мистецтво.

Мета діяльності вчительських семінарій полягає в підготовці вчителів народних та елементарних шкіл. На думку педагога, ці заклади мають створюватися з урахуванням таких вимог [3, с. 36]:

- а) вчительські семінарії повинні бути закритими закладами;
- б) учні до них мають вступати після попередньої підготовки і за суворим добором;
- в) навчання повинне бути не широким, але енциклопедичним і, особливо, пристосованим до призначення вихованців;
- г) при семінарії має існувати практична школа;
- д) семінарії не мають засновуватися у великих містах, але неподалік від центрів освіти.

Загалом систему підготовки майбутнього вчителя за Ушинським можна подати таким чином:

- 1) підготовча учительська школа;
- 2) учительська семінарія;
- 3) педагогічні факультети в університетах;
- 4) вищі педагогічні курси, з'їзди.

Навчанню у вчительській семінарії повинне передувати навчання у підготовчій учительській школі, право вступати до якої має молодь, яка закінчила елементарний курс навчання і прагне обрати для себе кар'єру вчителя. До змісту навчання у цій школі К.Ушинський пропонує включити: арифметику, граматику, географію, курс природничих наук, креслення, каліграфію, церковний спів. Попри те, головним завданням підготовчої вчительської школи має бути релігійне та моральне виховання – рисам скромності, терплячості та релігійності педагог надавав виключну роль.

Наступним етапом педагогічної підготовки є навчання в учительській семінарії, до якої право вступу мають ті вихованці підготовчої учительської школи, які склали екзамен, добре підготовлені теоретично і практично й мають гарні риси характеру й поведінки. Видатний педагог у підготовленості вчителя першочергового значення надавав покликанню, інтересу до педагогічної професії. У жодному разі не слід приймати до учительських семінарій випадкових людей. Тільки молодь з вираженими педагогічними нахилами має становити основний контингент таких навчальних закладів. Підготовка вчителя, на думку К. Ушинського, повинна проводитися ще задовго до його вступу до спеціального навчального закладу.

Метою вчительської семінарії є підготовка вчителів для викладання у початкових школах. К. Ушинський розробив зміст спеціальної підготовки вчителя, визначив коло наук для вивчення майбутніми народними вчителями в учительських семінаріях. Він наголошував на всебічній підготовці вчителя, який би мав пізнання не лише в законі Божому, але і вмів би добре писати, малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати. Саме тому до змісту навчання в семінарії він включає: рідну мову і літературу, природознавство, арифметику, географію, історію, співи і музику, педагогіку і методіку початкового навчання, психологію. Серед цих наук центральне місце він відводить рідній мові, бо цей предмет входить в усі інші предмети і вбирає в себе їхні результати.

Майбутній народний учитель також повинен набути корисних практичних знань і навичок, які бажано буде поширювати серед народу: гігієнічні правила, вміння розрізняти хвороби за найбільш вираженими симптомами, надавати першу допомогу; сільськогосподарські вміння: догляд за бджолами, садівництво, городництво, столярство, плетіння кошиків, бондарювання, ткання; відомості із законодавства: про державний устрій батьківщини, цивільні, кримінальні, станові, фінансові, поліцейські

закони [3, с. 47-51]. Усе це для того, щоб учитель був близький до народу, жив з народом єдиним життям, єдиними помислами. Живучи з народом єдиним життям, він одночасно буде незрівнянно вищим, його особистість має служити зразком для піднесення розумового й морального виховання селян.

Вивчаючи досвід педагогічної освіти різних країн, К. Ушинський стверджував, що для вчителя всякої народної й всякої елементарної школи немає потреби в широких загальноосвітніх знаннях, «які швидше можуть шкідливо впливати на його діяльність» [4, с. 244]. Але невеликі за обсягом знання народного вчителя мають бути ясні, точні, виразні, й головне, дуже різноманітні.

Формами навчальної роботи визначено лекції, практичні заняття, самостійна робота, педагогічна практика та стажування. Але головним принципом у підготовці вчителя має виступати єдність педагогічної теорії й практики. К. Ушинський у проекті він висунув ідею не лише теоретичної, але й практичної підготовки вчителів: «Метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок у застосуванні цього методу можна тільки діяльною і тривалою практикою» [3, с. 32]. Практичні вміння у майбутніх учителів формуються у процесі пробного викладання уроків у елементарній школі, під час самостійної шкільної діяльності в одній із зразкових шкіл, створеній недалеко від міста, щоб вихованець міг ще протягом року залишатися під наглядом семінарії. При проведенні педагогічної практики він рекомендував звертати увагу на якість проведення семінаристами занять. Видатний учений вимагав від педагогічних колективів семінарії, щоб вихованці постійно вправлялися у налагодженні добрих стосунків з учнями школи, у виробленні педагогічного такту, в набутті умінь та навичок користуватися необхідними прийомами і методами в навчально-виховному процесі. Попри те, семінарія повинна піклуватися про підготовлених ними учителів і надалі. К. Ушинським сформульовано завдання педагогічної практики і розроблено її зміст.

У «Проекті учительської семінарії» К. Ушинський висловив цінні думки не лише щодо питань підготовки вчителів початкової школи, але й для середніх навчальних закладів та викладачів педагогіки. Він вважав за необхідне відкрити при університетах педагогічні факультети, визначив для них наукові дисципліни. Педагогічні факультети, що пропонувалися ним, мусили бути центрами розвитку і поширення педагогічної науки.

К. Ушинський неодноразово наголошував, що педагог тільки тоді досягає рівня творчості, мистецтва, коли він підіймається на ступінь наукового розуміння своєї справи, усвідомлює закономірності педагогічних процесів і вміє охопити всю складність конкретної ситуації, яка потребує застосування всіх цих знань. Саме тому видатний педагог наполягав на досконалому володінні вчителем системою психолого-педагогічних знань, їх свідомому засвоєнню та вмілому використанні. Задля цього майбутній

учитель повинен постійно вдосконалювати свої професійні якості, багато читати спеціальної літератури для поглибленого вивчення предмета виховання (людини), щоб якнайкраще зрозуміти її природу. Істотну роль у підвищенні рівня знань учителя мають відігравати вищі педагогічні курси та вчительські з'їзди.

Таким чином, усвідомлення К. Ушинським проблеми народного вчителя було прогресивним у свій час і досі залишається співзвучним нашій епосі. Тому ідеї мудрого педагога про відповідальність професії вчителя, її непересічну роль у забезпеченні соціального прогресу ще й дотепер є актуальними в сучасній системі педагогічної підготовки вчителів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Н.М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. М. Андрійчук. - Житомир, 2010. - 22 с.
2. Ушинський К.Д. Вибрані твори: в 2-х т. / Ушинський К.Д. - К., 1983. - Т. 1. - С. 192-193.
3. Ушинський К.Д. Вибрані твори: в 2-х т. / Ушинський К.Д.- К., 1983. - Т. 2. - С. 63.
4. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах. - К.: Рад. школа, 1954. - Т. 1.